

המשכיות והתחדשות במשפחה -

עיון במשנתו של הרב שאול ישראלי זצ"ל

רציונל

בדרשותיו על פרשיות התורה בספר "שיח שאול", עסק הרב ישראלי זצ"ל בין השאר בסוגיות משפחה וחינוך. יחסי ילדים והורים, מקומה של האישה לצד בעלה, מבנה המשפחה והרחבת הבית, היחס העקרוני למטרות החינוך בשנות הקטנות, היחס בין המתבגר לבין הדורות הקודמים לו ועוד. סוגיות אלה, מלבד היותן חידוש גדול ולימוד חשוב – יש בהן הצבת זרקור על אישיותו המיוחדת ודמותו של הרב ישראלי שלא היה רק תלמיד חכם וגדול תורה, אלא איש משפחה בעל מידות נעלות, כפי שמעידים עליו בני משפחתו.

בשיעור זה כל מקור עומד בפני עצמו, אך קיימת השלמה בין המקורות, ובעיקר בין המקור השלישי – דרשת הרב ישראלי לפרשת קדושים, דרשה הנושאת את השם "איש אמו ואביו תראו", למקור הרביעי – דרשתו של הרב ישראלי לפרשת במדבר, דרשה הנושאת את השם "למשפחותם לבית אבותם".

לכל מקור מובא הסבר המבאר את דברי הרב ישראלי בלשון מובנת ומתמצתת, במטרה להקל על הבנת דברי הרב. הקדמה זו לא נועדה להחליף את לימוד דברי הרב כפי שנכתבו על ידו. לכל מקור מובאות שאלות לימוד והנחיה, שבתוכן משולבות שאלות הבנה לצד שאלות חשיבה ומשימות. יהי רצון שנזכה ללמוד מתורה מיוחדת זו, ולהפנים מאישיותו וממידותיו הנעלות ומגישתו המיוחדת לכלל ולפרט, לקטן ולגדול, למשפחה ולעם כולו.

למורה:

יחידה זו מתקשרת לתוכנית הלימודים "המשפחה הדתית – חינוך להתמודדות בעולם משתנה", הנמצאת באתר מנהל החמ"ד, "היחידה לחינוך לחיים במשפחה" (מערכי שיעור והפעלות), שער שלישי – "לקראת הקמת משפחה".

[/http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Hemed/family/MarheyShiur](http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Hemed/family/MarheyShiur)

מטרות

1. להכיר את משנתו של הרב ישראלי זצ"ל בנושאי משפחה וחינוך מתוך לימוד ועיון בדרשותיו לפרשיות התורה, ולאור הנהגותיו והליכותיו כפי שמתוארות על ידי בני משפחתו.
2. להבין את הקשר הבל ינתק בין מעשי אבותינו ושימור המסורת לבין מידת השפעתם עלינו.

עזרים:

נספח מס' 1: 5 שאלות

נספח מס' 2: 5 כרטיסי למידה (א-ה)

נספח מס' 3: "אבי, אבי זכר צדיק לברכה" – שיר, כמספר המשתתפים

קהל היעד: כיתות ט-יב

מהלך השיעור:

שלב א' – במליאה:

- המורה יכין מראש חמש תחנות ברחבי הכיתה. בכל תחנה תופיע שאלה אחת מבין חמש השאלות (נספח מס' 1).
- המורה יבקש מכל תלמיד לבחור בשאלה שמעניינת אותו באופן מיוחד ולהתיישב בתחנה המתאימה.

שלב ב' – קבוצתי:

- המורה יחלק לכל קבוצה כרטיס למידה העוסק בנושא שבחרה (נספח מס' 2, א-ה), ויבקש לעיין בו ולענות על השאלות.

למורה:

ניתן לקיים סבב בתחנות, כך שכל קבוצה תעסוק בכמה נושאים בהתאם לזמן, למקום ולקהל היעד.

שלב ג' – במליאה:

- המורה יבקש מכל קבוצה להציג את תוצריה בפני המשתתפים.

שאלות לדיון:

1. מה לדעתכם מיוחד / מעניין / מאתגר בנושא זה של סוגיות במשפחה ובחינוך כחלק מהמשכיותו של עם ישראל?
2. מה התחדש לכם בנושא זה לאור דרכו ומשנתו של הרב ישראלי?
- המורה יקרא למשתתפים את השיר: "אבי, אבי זכר צדיק לברכה" שנכתב על ידי בתו הבכורה של הרב (נספח מס' 3).
3. מה ניתן ללמוד מהליכותיו והנהגותיו של הרב בביתו ועם בני משפחתו, לאור תיאוריה של בתו בשיר?
4. כיצד משתלבת דרכו הלכה למעשה עם משנתו כפי שהובאה בדרשותיו במקורות השונים?

לסיכום:

עסקנו בשרשרת הדורות תוך התבוננות ביחסים בין ילדים והורים, מבנה המשפחה והרחבת הבית, מטרות החינוך בשנות הקטנות והיחס בין המתבגר והילד לבין הדורות הקודמים, לאור דרשותיו של הרב ישראלי לפרשיות התורה. אני מקווה כי מתוך עיון זה הצלחנו ללמוד על תורתו הגדולה ודמותו המיוחדת של הרב ישראלי זצ"ל.

חמש שאלות

מה בין אשת נח, שרה אמנו, וחנה - אם שמואל הנביא?

מה בין קשיי בניית משפחה וגידול ילדים לבין שעבוד מצרים?

מה בין כיבוד הורים לבין מורא ופחד?

מה בין טיפוח מסורת משפחתית (זמירות שבת, ניגוני חגים וכיוצ"ב) להמשכיותו של עם ישראל?

מה בין מצוות "הקהל" לבין חינוך ילדים קטנים למצוות?

מה בין אשת נח, שרה אמנו, וחנה - אם שמואל הנביא?

1. מדוע בחרתם בכותרת זו? מה מעניין / מסקרן / מאתגר אתכם בה?

נסו לגבש תשובה בטרם תקראו את המקור הבא.

2. קראו את המקור הבא ודונו בשאלות שאחריו:

נשים גדולות

תש"ד

במדרש (ב"ר ל' ט): "בדדתינו. רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אמר: בדורותיו היה צדיק, הא אילו היה בדורו של משה, או בדורו של שמואל, לא היה צדיק... רבי נחמיה אמר: ומה אם בדורותיו היה צדיק, אם היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה".

לבאר הענין. הנה דרכם של משה ושל שמואל היתה מנוגדת לדרכו של נח. נח אנו מוצאים שכל הארץ נשחתה ורק נח ומשפחתו נשארו במדרגה גבוהה מאד, שהרי הדיבור נתיחד לכל בני נח כמפורש (בראשית ט' א). לעומתו, במשה ובשמואל מוצאים אנו שמסרו את נפשם למען הכלל. אָמנם, בשמואל עמוד מס 26 שיח שאול ישראלי, שאול בן בנימין הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

מוצאים אנו שלא הלכו בניו בדרכו (שמו"א ח' ג), ואף במשה הננו מוצאים שלא השיגו בניו את הגדולה ולא היו ממלאים מקום אביהם. ונזכר במדרש (לא מצאתי מקורו, העורך), שסיבת הדבר היתה משום ששמואל עסק בעסקי ציבור וכנראה שזה גם הטעם בבניו של משה. זו היתה אפוא מסירות נפש של הפקרה הבנים בכדי להציל הדור. ואם אמנם אצל נח אנו מוצאים בדברי חז"ל, שדרשו אותו לגנאי על שהצטמצם במשפחתו ופעל רק שם, הרי בכל זאת המשכח העולם כולו הושגה על ידי זה. והנה יש בזה נקודה לשבח ונקודה לגנאי. זאת אולי הסבה שחז"ל משווים אותו גם לאברהם אבינו ע"ה (ב"ר ל' י), שבו היו שתי המעלות גם יחד: "ואת הנפש אשר עשו..." (בראשית י"ב ה) יחד עם "כי ביצחק יקרא לך זרע" (שם כ"א יב).

אולם אם רוצים אנו לחדור לסיבת הדברים, דומה שנמצא את סוד ההבדל שבין אברהם לבין נח בנשותיהם. בו בזמן ששרה אמנו מופיעה יחד עם אברהם אבינו, אמהות כנגד אבות, ואם אברהם מגייר את האנשים הרי שרה מגייר את הנשים (ב"ר ל"ט יד), הרי אשתו של נח נשארה אנונימית בשבילנו, לא שמה ניתן ולא מעשיה. נראה הדבר, שלא היה בה משהו מתבלט הראוי להזכר לשבח. ואם אברהם אבינו ע"ה היה יכול למסור את חינוכו של יצחק בבטחה לשרה ולהמשיך את פעולתו כלפי חוץ, הרי נח, שלא היתה לו כנראה אפשרות זו, נשאר באהל לחינוך הבנים.

וברי הדבר, שגם שמואל לא קם אלא בעטיה של חנה. על אלקנה אין אנו יודעים הרבה. כמו כן, אין אנו יודעים שום דבר על שאר בני אלקנה מאשתו השנייה. חנה היא אפוא זו אשר התפללה לנער, אשר עיצבה את דמותו, אשר בשיר הערש ששרה לו הספיגה בו מדות יהדות ודת משה וישראל. אולם לשמואל לא היתה אותה אשה גדולה כשם שהיתה אמו, ועל כן יצא מבניו מה שיצא.

לא רק אנשים גדולים הננו צריכים, כי אם גם נשים גדולות.

"חנות" הננו צריכים אם עדיין יש לנו חלום על "שמואלים".

עמוד מס 27 שיח שאול ישראלי, שאול בן בנימין הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

הרב ישראלי עמד על ההבדל שבין אשת נח שכלל לא נזכרת בתורה כדמות פעילה ומשמעותית, לבין שרה אשת אברהם, שפעלה הרם נזכרים רבות. כמו כן, התייחס הרב לשמואל ולאמו חנה, שאף היא מוזכרת כדמות מרכזית בכל סיפור לידתו וגידולו של שמואל הנביא.

הרב ישראלי תולה את גדולתם של אברהם ושמואל, פעולתם הברוכה והשפעתם הרבה על בני דורם, בכך שלצידם ועימם פעלו נשים גדולות. לעומת זאת, נח פעל רק על בני ביתו ועל אף שהיה צדיק לא השפיע על בני דורו. הדבר נובע מכך שהיכולת לחנך ולפעול כלפי חוץ וכלפי פנים תלויה בדמות הנשית הפועלת עם איש המעלה. שרה וחנה היו גורם מניע ופועל. לעומת זאת פועלה של אשתו של נח כלל לא נזכר, והדבר מורה על חוסר הרלוונטיות של פעילותה עבורנו. דבר זה מסביר מדוע נח שהיה צדיק לא השפיע על בני דורו, מכיוון ש"לא רק אנשים גדולים הננו צריכים, כי אם גם נשים גדולות. "חנות" (מלשון חנה ברבים) הננו צריכים אם עדיין יש לנו חלום על "שמואליים" (לשוננו של הרב ישראלי).

בדברי הרב ישראלי מודגשת העובדה שעל מנת לפעול הן בתוך הבית והן מחוץ לו, אנו זקוקים לעוצמות ולכוחות של האבות והאימהות יחדיו.

(מעובד עפ"י, הרב שאול ישראלי, "שיח שאול", עמ' 27).

ש

1) הביאו דוגמות לפי האמור בדברי הרב ישראלי ועל פי ידיעותיכם, לפעולותיה של שרה אימנו בבניין בית ישראל, ודרך האמונה בה' ובפיתוח החזון של ה"עם הנבחר".

2) הביאו דוגמות, לפי האמור בדברי הרב ישראלי ועל פי ידיעותיכם, לפעולותיה של חנה אימו של שמואל בהולדתו, גידולו וחינוכו של שמואל הנביא.

3) אלו פעולות הנכם מכירים, שפעלה וקידמה אשתו של נח?

4) מהו ההבדל, לפי דברי הרב ישראלי, בין שרה וחנה לאשתו של נח? מהו ההבדל בין אברהם ושמואל לנח, לפי הרב ישראלי?

5) כיצד ניתן להסביר, לפי הרב ישראלי, את ההבדלים בין אברהם ושמואל לנח?

6) הסבירו את המשפט: "לא רק אנשים גדולים הננו צריכים, כי אם גם נשים גדולות. "חנות" הננו צריכים אם עדיין יש לנו חלום על "שמואליים".

נסחו תשובה קצרה המתמצתת את הרעיון המובא לעיל בדבריו של הרב ישראלי ועונה על השאלה שבראש הכרטיס והתכוונו להציג בפני הכיתה.

מה בין קשיי בניית משפחה וגידול ילדים לבין שעבוד מצרים?

1. מדוע בחרתם בכותרת זו? מה מעניין / מסקרן / מאתגר אתכם בה?

נסו לגבש תשובה בטרם תקראו את המקור הבא.

2. קראו את המקור הבא ודונו בשאלות שאחריו:

בזכות נשים צדקניות

תש"א

הרבה צדדים שליליים מצאו חז"ל באבותינו במצרים, ובתוכם מה שלמדו מדברי משה רבנו ע"ה: "אכן נודע הדבר" (שמות ב' יד), "לשון הרע יש ביניהם, היאך יהיו ראויים לגאולה" (שמו"ר א' ל). אותה תופעה, שהיא מזיקה לקיום האומה גם בתנאים נורמליים, בהביאה הרס לחיי החברה ולהתחדדות יחסים תדירה שבין אדם לחברו.

עם זאת, הרי אנו רואים תופעה אחרת, שדומה שבה היה גנוז גרעין הישועה: "ובני ישראל פרו וירבו ויעצמו" (שם א' ז). יש לנו לראות ריבוי זה לא רק כנס מן השמים, כגילוי של אחד מחסדי ה', אשר בכל קושי השעבוד ולמרות כל הגזרות המכוונות לעקור אותם מהשורש, בני ישראל פרו ורבו, אלא בראש וראשונה כביטוי לעזות החלטה ולחוזק אמונה שבישראל, "בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים" (סוטה י"א ב), ושם במדרש מפורטים מעשיהן. אמונה ללא כל חשבון וללא רצון לדעת חשבון. אין פרנסה, אין אפשרות לגידול בנים, אין אפשרות לבית ספר, אין אפשרות להתרפא, כל הדרכים סגורות, ולבסוף גם: "כל הבן הילוד היארה תשליכהו" (שמות א' כב). לשם מה ללדת? לשם מה להביא בנים לאויר העולם? האם רק בכדי שישבעו עמוד מס 174 שיח שאול ישראלי, שאול בן בנימין הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

נאצה וקלסה? האם רק בכדי לספק עובדים בחומר ובלבנים למען עריצי מצרים?

ואף על פי כן ישראל לא ביקשו חשבון. הילודה גדלה עם כל גזרה וגזרה. המשפחות מתרחבות והעם תופס מקום. ואותה הרגשה טבעית של כח היציבות של העם, אותם חיי משפחה רוויי סבל וצער, אבל ספוגי אמונה ובטחון בה', הם שהיו אתנו, הם הם שקרבנו לגאולה.

רגילים לומר, שבתקופת הגידול אין לפחד מחסרונות. כך היה מצב ישראל במצרים. כל עוד הצמיחה הפנימית לא פסקה הרי גם החסרונות לא נשארו קבועים וסופם "ויחן ישראל", לב אחד ודברים אחדים.

גם כיום מתרבים בעלי חשבון, תופסי העפרון ביד לפני כל לידת ילד. הימצא לו? האם לא תקופח חלילה הפרנסה? אלו קטני אמונה החושבים כי החשבון שהם עשו והבטחון שעליו הם נסמכים כאילו יש בו כדי אחיזה, כאילו בעוד זמן מועט אין הכל נהפך וכל החשבונות הם לריק.

דרכו של העם היא דרך הגידול הטבעי, דרך חיי משפחה שאינם סוטים ממסלולם הטבעי, אשר הוטבע באדם מראשית הויתו. ואם אנו מוצאים פגמים גם בחיים אלו, הרי יש לנו להניח את זה להתפתחות הזמנים, מתוך אמונה שעם הצמיחה והגידול גם זה ישתנה.

עמוד מס 175 שיח שאול ישראלי, שאול בן בנימין הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

הרב ישראלי מתייחס לכוח ההמשכיות והאמונה בבית היהודי, הנותן כוחות להתמודדות עם הקשיים החיצוניים שעמם מתמודדת האומה. הרב כותב על קושי השעבוד במצריים. קושי שמגמתו הייתה עקירת עם ישראל משורשו. מתוך כך שלבני ישראל במצריים לא הייתה פרנסה, לא הייתה להם אפשרות לגדל ולקיים את בניהם. ללא אפשרות לקיים חיי חינוך, רווחה ותרבות לאומית, נראה היה שכל הדרכים נסגרו בפני העם היהודי. על אחת כמה וכמה התחזקה תחושה זו עם הוצאת הגזירה של "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו". במצב כזה פנו הגברים לכיוון ההרגשה שאין טעם וערך להמשכיות, ודווקא אז קמו "נשים צדקניות" שבזכותן "נגאלו ישראל ממצרים" והרבו אמונה המתעלה מעבר לחשבונות ארציים. אמונתם שבכל מצב יש להמשיך בילודה ובהגדלת והעצמת התא המשפחתי מתוך אמונה ובטחון בה', היא זו שקירבה את עם ישראל לגאולתו. לאמור, כל עוד יש צמיחה ואמונה פנימית, יש יכולת להתמודד עם המערכת החיצונית המיאשת והכובלת, ומתוך כך גם החסרונות יסורו.

מתוך כך פונה הרב ישראלי להדרכה לימינו, וקורא להתייחס לאתגר של בניית משפחה וגידול ילדים מתוך מבט אמוני ותקווה פנימית, מתוך בטחון בבניית הבית באופן טבעי. הקשיים הקיימים אכן קיימים, אך אין בהם כדי להרתיע, ולבלום את הצמיחה המשפחתית והביתית הטבעית. אל לחשבונות מוגזמים להקטין את התקווה והשאירה להקמת משפחות ברוכות ילדים, "מתוך אמונה שעם הצמיחה והגידול" גם הפגמים ישתנו.

(מעובד עפ"י הרב שאול ישראלי, "שיח שאול", עמ' 175).

שאלות

- 1) איזה גרעין חיובי ניתן למצוא בתוך תיאור השעבוד ומרירות העבדות במצריים?
- 2) מה הם הקשיים הבולטים ביחס לבניית משפחה וגידול ילדים, שעמדו בפני אבותינו במצריים?
- 3) כיצד התמודדו בני ישראל (ובעיקר בנות ישראל) עם קשיים אלו?
- 4) לפי הסברו של הרב ישראלי, מהיכן שאבו בני ישראל את כוח הצמיחה והבניין בזמן השעבוד?
- 5) מהו מוסר ההשכל לימינו שלומד הרב ישראלי ממעשיהם של בני ישראל במצריים?
- 6) בארו את המשפט: "כל עוד הצמיחה הפנימית לא פסקה הרי גם החסרונות לא נשארו קבועים...". נסחו תשובה קצרה המתמצתת את הרעיון המובא לעיל בדבריו של הרב ישראלי, ועונה על השאלה שבראש הכרטיס והתכוונו להציגה בפני הכיתה.

מה בין כיבוד הורים לבין מורא ופחד?

1. מדוע בחרתם בכותרת זו? מה מעניין / מסקרן / מאתגר אתכם בה?

נסו לגבש תשובה בטרם תקראו את המקור הבא.

2. קראו את המקור הבא ודונו בשאלות שאחריו:

איש אמו ואביו תיראו

לבר מצוה, תש"ט

מצות המצוות, הרוח החיה והמטרה העיקרית של המצוות כולן, "קדושים תהיו" (ויקרא י"ט ב) כהסברו הידוע של הרמב"ן (שם), מתחילה להתפרט ב"איש אמו ואביו תיראו" (שם ג). דרך הארץ בפני אם ואב, דרך ארץ שאינה מסתפקת רק בכבוד, אלא שדורשת לצרף אליה גם את היראה, הנה כנראה אחת הדרכים להשגת המטרה של "קדושים תהיו".

"איש". בזמן שהילד מגיע לכלל איש העומד ברשות עצמו, עם הגיון משלו, עם משאלות משלו, עם כח שיפוט משלו, וכדרך של מתחיל הרוצה להתחיל מחדש מתעורר בו רצון של ביטול העבר, הרגשה שממני מתחיל הכל, אז, באופן מיוחד אז, חשוב הוא לזכור את הצו הזה. כשמורא הרדיה של האב והאם כבר לא קיים, כשפוקע כוחה של רצועה, כאן מתחיל צו המורא.

גם עיקרו של דין בן סורר ומורה הוא בשעת משבר ומעבר, "כי יהיה לאיש... בן" (דברים כ"א יח), כשהבן נהפך לאיש (משנה סנהדרין ח' א). תלונת ההורים עליו היא: "איננו שומע בקולנו, זולל וסובא" (דברים שם כ). ואם "זולל וסובא" הוא סתירה ל"קדושים תהיו", כמו שהסביר הרמב"ן, הרי "אינו שומע בקולנו" הוא סלילת הדרך לקראת זה.

כי חלש הוא השתיל הרך, והיצר הטוב אשר בא לשכון בקרב הלב מוצא לו מכבר שכן מתערה כבעל הבית (קהלת רבה ד' א), "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח' כא). ועם ההתבגרות, יצר זה רק מתחיל להרחיב את אופקיו. הרי זה מתחיל מזלילה וסביאה, הרי זה מתחיל מתיוור אחרי הלב והעינים, שני סרסורי העבירה. וכאן נצרך תומך וסועד ומורה דרך, ומורי הדרך האידיאליים הם האבא והאמא.

עמוד מס 341 שיח שאול ישראלי, שְׁאוּל בֶּן בְּנִימִין הוּדֶפֶס ע"י תכנת אוצר החכמה

הלב של האם, אשר כבר רבות הרגיש, אשר לא פעם הלם בחזקה למשאות לבב, ואשר נרתם בעבודת חולין יום-יומית של בנין משפחה, של הכנסת חמימות ותם. יחד עם העינים של האב, אשר רבות כבר ראה ואשר למד על ידי זה להבחין בין מקסמי שוא אשר ברק להם ותוך אין – הם הם שצריכים להיות מורי הדרך של הבן ההולך ונעשה איש, אשר בעוותו דרך נפגם הכל. אם "איננו שומע בקולנו" הרי ממילא: "זולל וסובא".

המורא של האב ושל האם פועל שכל טוב ויפה, כל מאיר וראוי להוקרה, מתקבל בחיבה ומוצא את המשכו, וכל מה שראוי לבקורת מסתנן ומשתפר. אבל אינו מטיל צל על עצם התוכן העיקרי, אשר מעלה אצל האדם תמיד רק את זכרון הטוב.

הרבה והרבה יש לך ללמוד מאבא ומאמא. כי למרות כל אותם גילויים חדשים של גבורה, מוכרחים לצרף אליה את אותו העוז שבגבורת הנפש הפנימית, שהתבלטה באותן שנים שקטות וברוכות, אשר הרבה והרבה הסתפקו על דרכם בהן, והוריק לא ראו כלל דרך אחרת. דרך, אשר עם החידוש שבה, ידעה לשמור על כבוד ומורא של הורים. ואף דרך חדשה זו היא בעצם רק צורה חדשה לתוכן הישן.

והרי כמה מלים גם לנו עצמנו. עלינו לשים לב לכך, שהתפקידים שלנו הולכים ומשתנים, הולכים ומסתבכים. אם אמצעי החינוך לילד קטן יכולים להיות גם בדרך של כפיה, שאינה מתקבלת עליו מתוך חשק ורצון, הרי עם גידולו יש לחזור יותר ויותר על הדוגמא החיה המעשית, אשר היא קובעת בהרבה. חכמים כבר אמרו אפילו, המכה את בנו הגדול עובר על לפני עיור (מועד קטן י"ז א). דרישת המורא כלפי הבנים לא תתכן אם האבות ירסו בידיהם את היסודות הנפשיים למורא הזה. ומה נאמר על ליקויים חברותיים אחרים, להם הבן עד ורואה ויודע ושופט. את זה צריכים אנחנו לזכור יפה יפה.

עמוד מס 342 שיח שאול ישראלי, שְׁאוּל בֶּן בְּנִימִין הוּדֶפֶס ע"י תכנת אוצר החכמה

הרב ישראלי עוסק במצוות כיבוד אב ואם וביחס להורים, יחס שצריך לכלול דרך ארץ וכבוד, לצד יראה. הרב מדגיש שהציווי מתייחס ל"איש" – "איש אמו ואביו תראו". המושג "איש" מבטא אדם שהוא כבר בעל כושר שיפוט, מחשבה עצמאית ואישיות אוטונומית בעלת משאלות ומאווים אישיים. בשלב זה של האדם מתעורר בו הרצון לבנות את עולמו מתוך עצמו תוך מחיקת העבר, תפיסות העולם של הקודמים לו. בזמן כזה מצווה התורה "איש אמו ואביו תראו". דווקא בזמן כזה, כשכוח הכפייה של ההורים נחלש, מתחיל החיוב של המורא.

חובה זו נובעת מכך שאף על פי שהנער/ה רואה עצמו כנפרד ובעל כוחות עצמאיים, עדיין זקוק הוא למשענת ולהכוונה. דווקא זמן זה של התעוררות הכוחות עלול לטמון בחובו גם התעוררות של הכוחות היצריים וההליכה אחרי היצר הרע. על כן זקוק הוא מאוד למורי הדרך – לאביו ולאימו. הלב והעיניים של ההורים שעמלו על נפש הילד/ה הם הנצרכים להוות מורי דרך למתבגר. דבר זה נקנה על ידי המורא המשריש בילד את יחס הכבוד וההוקרה לדברי הוריו. למרות (ואולי דווקא בזכות) כל כוחות הגבורה והרעננות המצויים אצל הנער/ה הוא נזקק לצרף לחייו ולדרכו את ניסיון החיים.

(מעובד עפ"י הרב שאול ישראלי, "שיח שאול", עמ' 342).

שאלות

- 1) מה הדגש שלומד הרב ישראלי מהשימוש של התורה ב כינוי "איש" במצוות "איש אמו ואביו תראו"?
- 2) מדוע יש לאדם הבוגר נטייה ורצון ל"למחוק את העבר"?
- 3) כיצד הציווי "איש אמו ואביו תראו" מכון את הנטייה של האדם הבוגר "למחוק את העבר"?
- 4) מדוע חשובים הדרכת וליווי ההורים דווקא בתקופה שבה הופך הילד ל"איש"?
- 5) האם גם אתם, כנערים, חווים בעצמכם רצון להיות "איש" (ע"פ הגדרתו של הרב ישראלי)? במה?

נסחו תשובה קצרה המתמצתת את הרעיון המובא לעיל בדבריו של הרב ישראלי, ועונה על השאלה שבראש הכרטיס והתכוננו להציגה בפני הכיתה.

מה בין טיפוח מסורת משפחתית להמשכיותו של עם ישראל?

1. מדוע בחרתם בכותרת זו? מה מעניין / מסקרן / מאתגר אתכם בה?

נסו לגבש תשובה בטרם תקראו את המקור הבא.

2. קראו את המקור הבא ודונו בשאלות שאחריו:

למשפחות לבית אבותם

תשט"ז

"שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבותם במספר שמות... כל יצא צבא" (במדבר א' ב-ג).

בעוד שכרגיל מקפיד הצבא על גוף מפותח, הרי התורה נותנת הבחנה אחרת, עקרונית, "במספר שמות". לא מספרים אנונימיים, אלא קבועים וידועים בשמותם. ואף לא הם כשלעצמם, אלא "למשפחתם לבית אבותם".

יהדות נבנית בעיקר על מסורת אבות, על קבלה נמשכת שהיא כמראה העין (כזרי א' כה). "שאל אביך ויגדך" (דברים ל"ב ז). מצות כיבוד הורים איננה רק אחת מן המצוות, היא הנה המקור והבסיס לכל היהדות. היא הידיעה, שאיננו מתחילים מהיום, שיש לכל אדם מישראל שרשרת תורשתית, מורשה של השקפות, של תכונות, גם כשאינן מרגישים בהם לכאורה. הרמב"ם באגרת תימן כותב, שמה שכתוב בתורה "גם בך יאמינו לעולם" מלמד, שבמעמד הר סיני נכנס ונקבע בישראל לעולמים רגש של אמונה, עד שמי שאין בו רגש זה סימן שאינו מזרע האנשים ההם, לא עמדו אבותיו על הר סיני.

עמוד מס 368 שיח שאול ישראלי, 'שאל בן בנימין הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

פרשת במדבר

מצד אחד, יש כאן צורך ב"במספר שמות", שכל אדם ערכו בעצמו, ומצד שני ב"למשפחתם". כל אחד מחויב להוסיף נדבך משלו, אולם כל אחד הוא גם ממשיך של קודמיו. מבחינה זאת חשוב "איש על מחנהו ואיש על דגלו" (במדבר א' נב). חשוב טיפוח המסורת המשפחתית, חשובות הזמירות המשותפות לכל בני הבית ליד השולחן, חשובים הניגונים המיוחדים של ליל הפסח, כשם שחשוב גם לדאוג מפעם לפעם להכנסת משהו חדש בעל אופי מחזיק מעמד.

בתוך מערכת ההתחדשות התפתח זלזול בכל מה שעבר, יהירות המביאה לידי ביטול של מסורות חיים שנתעצבו במשך דורות על דורות, ומתוך כך מחיקה של ההסתננות, אי-רצון ללמוד את הכוחות הפנימיים הדוחפים את העם במשך הדורות, זלזול בטהרת הגזע וכו'.

כשעמד בלעם וראה את ישראל הוא התבטא: "כי מראש צורים אראנו...", הם האבות והאמהות (רש"י במדבר כ"ג ט). אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל (קידושין ע' ב). יש הרוצים לתת תורות חדשות. אולם חייבים אנו לדעת, כי זאת התורה לא תהא מוחלפת, אלא ש"בכל יום יהיו בעיניך כחדשים" (רש"י דברים כ"ז טז). כמה עבודות זרות כבר עברו במשך התקופה הקצרה האחרונה: היה פולחן העבודה, פולחן תיקון החברה, פולחן המדינה... כל העבודות הזרות עוברות אט אט ומתבטלות, ורק מה שנמשך מן העבר וממשיך כלפי העתיד ישאר יציב וקיים.

עמוד מס 369 שיח שאול ישראלי, שאול בן בנימין הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

במקור זה מתייחס הרב ישראלי לצורת המניין שמנתה התורה את בני ישראל, בשונה מהמניינים הצבאיים הרגילים. המניין צריך להיעשות באופן שהמנויים ימנו "למשפחותם לבית אבותם" ו"במספר שמות". המניין של התורה אינו ספירה כמותית גרידא, אלא צורת התבוננות ויחס לכל אחד מישראל. הרב ישראלי מעיר שמנייתו של כל אחד מישראל בשמו - "במספר שמות", מדגישה את חשיבותו של כל פרט כדמות ואישיות עצמאית. עם זאת, בכך לא מושלם המניין, אלא בהדגשה שמניינו של כל יחיד ויחיד קשור להיותו חלק ממשפחה - "למשפחותם לבית אבותם".

בצורה זו מורה לנו התורה על החשיבות היסודית של המסורת הבנויה מדור לדור שבסיסה הוא המשפחה. על כן מצוות כיבוד הורים היא היסוד של כל היהדות. על ידי הקשר לדורות שעברו מתחזקת ההבנה שכל יחיד, עם כל ייחודו, מהווה המשך בשרשרת הדורות, למורשת של תכונות, השקפות ושאيفות. עם זאת, המניין כולל גם את ההדגשה של מעלת היחיד "במספר שמות". כל יחיד מהווה נדבך ותוספת בפני עצמו, אך הדבר קשור להמשכיות של קודמיו. על כן "חשוב טיפוח המסורת המשפחתית, חשובות הזמירות המשותפות לכל בני הבית ליד השולחן, חשובים הניגונים המיוחדים של ליל פסח" הבונים את השייכות למסורת המשפחתית שיוצרת חיבור להמשכיות, לצד נתינת המקום להתחדשות. הרב ישראלי שולל את אותן דרכים חדשות אשר מזלזלות בעבר ו"מוחקות" את הקשר להיסטוריה. דווקא מה שנמשך מהעבר ומתוך כך פונה אל העתיד, יישאר יציב וקיים.

(מעובד עפ"י הרב שאול ישראלי, "שיח שאול", עמ' 368).

שאלות

- (1) מהי צורת המניין הרגילה של החיילים הנמנים לצבא?
 - (2) מהי צורת המניין הייחודית של התורה? מה למד הרב ישראלי מהמילים "למשפחותם לבית אבותם", ו"במספר שמות"?
 - (3) מהו היחס בין מניין לפי משפחות ובתי אבות, למניין על פי שמות?
 - (4) מדוע חשובה כל כך המסורת המשפחתית וההכרה בחשיבות שרשרת הדורות, על פי התורה?
 - (5) מה הן הדוגמות שהביא הרב ישראלי לטיפוח השייכות והקשר לתא המשפחתי?
 - (6) כיצד, לפי הרב ישראלי, יש לעסוק בהתחדשויות רוחניות ומעשיות? מדוע?
- נסחו תשובה קצרה המתמצתת את הרעיון המובא לעיל בדבריו של הרב ישראלי, ועונה על השאלה שבראש הכרטיס והתכוננו להציגה בפני הכיתה.

מה בין מצוות "הקהל" לבין חינוך ילדים קטנים למצוות?

1. מדוע בחרתם בכותרת זו? מה מעניין / מסקרן / מאתגר אתכם בה?

נסו לגבש תשובה בטרם תקראו את המקור הבא.

2. קראו את המקור הבא ודונו בשאלות שאחריו:

חינוך למצוות

על פי עמוד הימיני סי' נ"ד, תשכ"ז

הנה יש מקום לעיין בדין החינוך למצוות של קטנים, אם תוכנו מצד ההרגל למצוות בכח הכרתו של הילד, שאף על פי שאין דעתו דעה גמורה ואין הכרתו הכרה מלאה, שמתוך כך אין הוא בן כוונה כשל גדול, ומכל מקום מבין הוא קצת לפי דעה קלושה שיש לו; או, שתוכן הדבר מצד ההשפעה שהמצוה משפיעה על הגוף העושה, שמכניסה בו רוח של קדושה, ואין הדבר שייך לצד ההכרה והדעה של הילד (ובדומה למה שמצאנו: "תורה... מגנא ומצלא, מצוה... אגוני מגנא אצולי לא מצלא", סוטה כ"א א. הרי שיש איזה כח מסתורי למצוה להגן על האדם ממעשה עבירה ולהטותו לצד הטוב).

ונראה, ששני תכנים אלה של חינוך אנו מוצאים באחת המצוות בתורה גופא, מצוה שאולי שמשה הדוגמא לחכמים בבואם לתקן מצות חינוך כללית לכל המצוות. הכוונה היא למצוות הקהל.

הנה אמרו ריש חגיגה (ג' א): "טף למה באין? – בכדי ליתן שכר למביאיהן". ועיין מהרש"א (שם) שהקשה, הרי בתורה נתבאר שהמטרה בהבאתם היא בכדי שגם הם ילמדו. ותירץ, דהגמרא נוקטת שיש מצות הקהל גם לקטנים שהם קטנים מגיל הראוי ללמוד. ולכאורה אינו מובן, אם כן מה עמוד מס 550 שיח שאול ישראלי, שאול בן בנימין הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

פרשת ויקרא

מתרץ שם רבי אלעזר בן עזריה: "ליתן שכר למביאיהן", הרי אם אין הם ראויים ללמוד כלום אין בהבאתן שום מטרה, ומה שייך בזה שכר. ועיין מורה נבוכים ח"ג, שהתוכח עם המפרשים שאין תכלית למצוות חוץ מקבלת שכר, ושאל עליהם, שאם כן הרי זו פעולה של הבל, ואיך יתכן שהבורא יצוה על זה. וקושיא זו קשה על הגמרא, בפרט שרבי יהושע כל כך נתפעל מזה, ואמר (שם): "מרגלית טובה היתה בידכם..."

אמנם לפי דברינו נראה, שהכוונה היא שיש במצוות הקהל של הטף שני תכנים, וכמו שכתב המהרש"א הנ"ל: תוכן אחד הוא בשביל הגדולים יותר, שיש בהם משום לימוד. וכאן הכוונה במצוות הקהל שתשמש להם כהכנה לקיום מצוות מכח הבחירה העצמית, שהרי זהו חינוך המכוון להכרתו של הילד. אמנם מעיקרא הגמרא לא הבינה, מה חינוך שייך למי שאינו יכול ללמוד כלום, ועל זה היא ענתה שיש בכח המצוה שמקיימים בגופו של הילד להשפיע על איכותו בכדי להמשיך עליו שפע קודש. והנה בזה יש להבדיל בין שני הגילים שהזכרנו, כי אם המטרה של הילד היא שילמד, יש לומר שגם יקבל שכר על מצות לימוד זו, אף על פי שאין קטן מחויב במצוות, כאן שהתורה הטילה מצוה (אפילו אם היא על ידי ההורים) הרי גם הילדים שייכים במצוה. אבל התינוקות שהם למטה מגיל לימוד הם ודאי לא יקבלו שכר, שהרי אינם יודעים כלל מה שהם עושים. אלא שההורים מכניסים בהם רוח טהרה וקדושה על ידי מצוה זו, ועל כן שייך בזה לומר: "כדי ליתן שכר למביאיהן". היינו, שההורים עשו באמת פעולה שתביא תועלת וכו"ל, אלא שהילד אינו שייך לפעולה זו כלל ועל כן הכל נזקף לזכות מביאיהם.

הרב ישראלי מעלה דיון מהותי וחשוב ביחס למושג "חינוך למצוות". הרב ישראלי "חוקר" (בשפה הישיבתית) מהו הטעם לכך שיש להרגיל את הילדים עוד בקטנותם, לפני זמן חיובם, בקיום המצוות. האם הדבר נובע מכך שעל ידי ההתרגלות במעשי המצוות תושפע הכרתו ותפיסתו של הילד/ה אף על פי שאין הכרתו שלימה ומלאה, או שהדבר נובע מערכם הקדושתי והסגולי של המצוות המוסיפות רוח קדושה וקרבת אלוקים על כל המקיים אותן (אף אם אינו חש זאת במודע)?

הרב ישראלי בוחן "ספק" זה מתוך המצווה שהיא עצמה אבן הפינה של מצוות חינוך בתורה – מצוות "הקהל". על מצוות "הקהל" (מאורע המתקיים בסוכות שלאחר כל שמיטה ושמטה בבית המקדש בהשתתפות כל עם ישראל) נאמר, שיש מצווה להביא גם את הקטנים. הבאת הקטנים נעשתה על אף שאינם ברי הבנה של דברי התורה שהיו נקראים במעמד זה. להבאתם יש ערך, על פי דברי הגמרא במסכת חגיגה (דף ג ע"א), "בכדי ליתן שכר למביאיהן".

מתוך דברי המהרש"א (מחשובי הפרשנים של הגמרא. נפטר לפני כ-400 שנה) מוכיח הרב ישראלי שלמצוות ההבאה של הקטנים היו שני פנים: פן אחד מכון כלפי קטנים שיש להם כבר יכולת למידה והבנה, ופן שני מתייחס גם לקטנים כאלו שעדיין אין להם יכולת למידה והבנה. לאור הבנה זו מבאר הרב ישראלי שיש שתי מטרות לחינוך (המתבטאות במצוות "הקהל"): מטרה אחת לימודית - המכוונת לבחירה והכרה של הילד, ומטרה שנייה סגולית - הקשורה להשפעת קדושה על הילד.

המטרה הראשונית מתייחסת לילד בעל יכולת הלמידה. על ילד זה ניתן לומר שגם לו יש שכר בפני עצמו מכיוון שגם הוא שותף במצווה של ההורים. המטרה השנייה מתייחסת לילד שעדיין אינו בר הבנה וקליטה. ילד זה, שאינו שותף באופן מודע למצווה, אלא רק הוריו הם הפועלים, עליו אין שייך לומר שהוא זכאי לשכר בפני עצמו, אלא השכר הוא רק למביאיו - "ליתן שכר למביאיהן".

(מעובד עפ"י תשובתו של הרב ישראלי בנושא "חינוך למצוות" מתוך שו"ת "עמוד הימיני" סימן נד).

שאלות

- 1) מהו הספק שמעלה הרב ישראלי ביחס למושג "חינוך למצוות"? מהם שני הצדדים של ההתרגלות במעשי המצוות?
 - 2) מהו המקור שממנו מביא הרב ישראלי את ספקו? מהי מצוות "הקהל" ומהו ייחודה ביחס לילדים?
 - 3) המהרש"א מביא שני צדדים במצוות הבאת ילדים ("טף" בלשון הגמרא) למעמד "הקהל". מהם שני הצדדים?
 - 4) מה הוכיח הרב ישראלי מדברי המהרש"א הנ"ל?
 - 5) תנו דוגמות לפעולות חינוכיות המיועדות להשפיע על הצדדים ההכרתיים של הילד.
 - 6) תנו דוגמות לפעולות חינוכיות המיועדות להשפיע בנוסף להכרתו של הילד.
- נסחו תשובה קצרה המתמצתת את הרעיון המובא לעיל בדבריו של הרב ישראלי, ועונה על השאלה שבראש הכרטיס והתכוננו להציגה בפני הכיתה.

נספח מס' 3

הלא נפתיע את אמא - בקישוט או בכלי?
והאהבה ההייתה היא נמזדת,
בעוגה, בדורונות של ימי הולדת?
בטעמים המשובח
טעם - שבלתי נשכח?
מנין הזמן לפכים הקטנים? -
לך אבי - שקדן בשקדנים!
ופעמים... זכורה לי, הו זכורה
הבטה או אף גערה
מילת מוסר קצרה
השיבתני לדרך הישרה.
תודה לך, אבא, על ההערה!
ובעיקר: מה שכה נכנס פנימה,
"לא לצער חלילה את אמא!"
והרבה עוד אומר,
וטרם אשלימה...

אבי, אבי,
שמורים מראות בלבבי,
לא ימוש מעמי
איך דאגת לאמי.
בידך הלוטפת,
ברוך את אמא עוטפת,
בידך התומכת
כל עמל אינה חוסכת.
בלשונך המבורכת,
שלווה ונחישות כורכת.
ברגיעה ומתינות
ובאין קץ סבלנות
במתן כבוד לכל הגיג, ובדיוק
גם אם אין דעתך נתונה בדיוק.
בנכונות למלא כל משאלה נצורה
על כל תגיה, עד גמירא.
ועל הכול - שאת הכול - במאור פנים
ונפש חפצה
ובלבד - שאמא תהיה מרוצה...

(מתוך: "אשירה להורי", בתו של הרב איטה
קוסובסקי-שחור, ר"ח אדר תשנ"ו)

אבי, אבי,
מה יקרת ללבבי,
מאור פניך, רוגע עיניך,
מלותיך, נעימותיך,
אפילו ריח בגדיך
ופעמי צעדיך.

אבי, אבי,
מה נעמת ללבבי,
במלותיך השקולות
מעטות, אך - אשכולות
קצרות ועשירות,
חביבות, מלבבות,
מחממות את הלבבות,
חיך נינוח מלוות.

אבי, אבי,
עוד שמורים בלבבי,
זיכרונות ילדות שובבה,
כשעדיין לא זרקה בך שיבה
הלאיתיך בדאגותיי, גם בעסקי משובה
ולא הותרת אותי, מעולם, בלי תשובה.
כמה הייתי מרגישה חשובה.
זכרתני, הנצה ילדוטי בין ניצנים
של הקומקוט הלימקוט והרימונים
הטעמתי בטעם פירות בכורים
מגננו קטפת, בעליצות נעורים
יחד ישבנו בצל קזוארינה
חלקנו בנינו פלחי מנדרינה.
הטעמתי גם טעם מפרשים עמוקים
בערבי ימי מבחנים מעיקים

נסעת עמי - "הן היה זה הכרח" -
לעיר הגדולה, לחנות שבכרך
כי החג הן קרב ובא
והמלאכה - לאמא - מה מרובה!
לבחור בגד, או נעל לחדש
ולבי משמחה היה מקשקש.
ורק לי??